

Kloof of verkramping

Naar een herijking van kunstopvatting
en cultuurbeleid

Na jaren van grootschalige planontwikkeling komt er steeds meer aandacht voor kleinschalige bottom-up initiatieven in de wijken. Dit sluit aan bij het overheidsbeleid dat taken en verantwoordelijkheden graag ‘teruggeeft’ aan de burger, maar ook op het *think global, act local*-principe. Wat betekent dit voor de culturele sector en wat moet er veranderen om kunst en cultuur in de stad van de toekomst een relevante positie in te laten nemen?

Wie door een willekeurige grote stad loopt kan op allerlei momenten en plaatsen in aanraking komen met kunst en cultuur. Naast architectuur en design, kunst in de openbare ruimte en de zichtbare programmering in musea, theaters en bioscopen, is er een caleidoscoop aan programma's, soms publiek, soms besloten. Denk bijvoorbeeld aan de theaterproducties van Marielle Vaartjes in verzorgingstehuizen of de kunstprojecten van Het Vijfde Seizoen in Den Dolder. Deze kenmerken zich door een hoog maatschappelijk engagement, grote individuele betrokkenheid van autonome kunstenaars en een sterke plaatsgebondenheid. Het publieksbereik en economisch rendement zijn daarbij niet de sturende waarden, maar wel engagement, artistieke vernieuwing.

Binnen de sector staat de onderlinge rangorde van deze waarden regelmatig ter discussie.

De culturele sector lijkt gevangen in structuren die onvoldoende eigentijdse ontwikkelingen kunnen opvangen. De grote bezuinigingen van de vorige subsidieronde worden mede toegeschreven aan het onvermogen van de sector zich te verhouden tot de samenleving. De sector kampt echter met wurgende financiële taakstellingen, waardoor programmering hoe langer hoe meer primair gedreven wordt door blockbusters en kassuccessen. Programma's die niet op voorhand succes kunnen garanderen, komen steeds moeilijker aan bod in het reguliere circuit.

Vervagende grenzen

Dat laatste geldt bij uitstek voor kunstenaars die met hun programma's bestaande grenzen overschrijden en uit de culturele sector breken om te werken in andere maatschappelijke domeinen, zoals de zorg, multidisciplinair werken of de grenzen tussen publiek en maker overschrijden en daarmee het traditionele speelveld letterlijk en figuurlijk verlaten. Doordat oude grenzen vervagen verandert de vraag aan de instituties: het gesloten systeem van kwaliteitsborging biedt echter geen ruimte voor cultureel anders-zijn, andersoortig theater, nieuwe media en debatvormen waarbij participatie of cocreatie de basis vormt. Kleinschalige, nieuwe bottom-up initiatieven lopen continu aan tegen vooroordelen over gebrek aan buurtoverstijgende kwaliteit (ZID Theater), eenduidigheid (ISH, dat dans en *street skills* combineert), expertise bij de beoordelingscommissies (Summerdance, hiphop), professionaliteit en plaatsbaarheid binnen een genre (Pakhuis de Zwijger). Het zijn beoordelingsargumenten die in het institutionele systeem bruikbaar waren, maar tekortschieten voor nieuwe vormen van kunst, juist omdat die in andere samenstellingen en buiten de bestaande grenzen ontstaan.

Deze andere vormen van werken, waarbij het onderscheid tussen sectoren, disciplines, professional en amateur, maker en toeschouwer, consumeren en produceren vervaagt, sluiten aan op bewegingen in de samenleving als geheel. Ook burgers ontplooiën met steeds meer succes initiatieven, van gezamenlijke bouwprojecten tot het runnen van filmhuizen en openbare bibliotheken. Het zijn projecten, geïnitieerd door (veelal hoogopgeleide) bewoners om hun eigen leefomgeving te verbeteren. De geïnstitutiona-

liseerde kunstsector heeft moeite om zich tot deze ontwikkeling te verhouden.

Community art-projecten, ter bevordering van de cohesie, konden nog worden genegeerd zolang kunstzinnige technieken louter werden ingezet om sociale doelen te bereiken. Nu is er echter een andere beweging gaande in de hele samenleving, waarbij inspiratie en verbinding tussen mensen ontstaan doordat ze elkaar *real time-life* ontmoeten en via sociale media. De ontwikkelingen in de kunsten veranderen mee: publiek en makers creëren samen, virtueel en fysiek. Deze ontwikkelingen vragen om een herijking van de opvatting over kunst.

Tussenruimtes creëren

De basis van de kunstsector wordt gevormd door ideeën, mensen en plekken. Ideeën zijn gratis, het faciliteren van mensen en plekken kost geld. Voor de uitwerking van ideeën is een goede infrastructuur van belang, die zorgt voor productie en distributie. Naarmate een instelling, of het nu een theater, museum, orkest of filmproducent betreft, langer bestaat en meer succesvolle programma's presenteert of produceert, komt er een vanzelfsprekend kwaliteitskeurmerk tot stand. De instelling of het gezelschap wordt daardoor steeds meer een instituut waarbij het bestaan ervan belangrijker wordt dan de kunstzinnige ideeën waar het zijn bestaansrecht aan ontleent (het gepresenteerde of geproduceerde). Er ontstaat zo een fictieve werkelijkheid. Voor de grote gevestigde instellingen is dit van essentieel belang. Grote instellingen kunnen niet professioneel geleid worden als ze afhankelijk worden van de opbrengst van ideeën die wisselend van kwaliteit kunnen zijn. Dus moeten zij het opgebouwde kwaliteitsimago hoog houden zodat er voldoende basis is om structureel financieel draagvlak te werven.

Kunstenaars/makers hebben de keuze zich te verhouden tot de bestaande infrastructuur of zich erbuiten te plaatsen. Steeds meer kunstenaars kiezen voor het laatste. Dat begon met de festivalisering buiten de bestaande gebouwen: muziek, theater, beeldende kunst, film en fotografie tonen en/of maken op plekken die daarvoor niet speciaal zijn ingericht. Festivals voegen door hun aard een dimensie toe en maken het mogelijk voor het publiek op een andere, minder gebonden manier te participeren. Het publiek →

Dries Verhoeven: *Songs for Thomas Piketty*, 2016 (Festival de Keuze Rotterdam). Fotografie: Willem Popelier

kan komen en gaan, drinken en eten meenemen en een eigen programma samenstellen, zappend door het totale aanbod. Ook zijn er steeds meer makers die de publieke ruimte innemen en letterlijk de connectie met het publiek op straat opzoeken, zoals Dries Verhoeven met zijn nieuwste project *Songs for Piketty* of Lotte van den Berg met *Building conversations*. Van den Berg creëert 'tussenruimtes' waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en uitwisselingen plaatsvinden. Ze onderzoekt of het publiek zowel toeschouwer als deelnemer kan zijn.

Mensen en ideeën zoeken niet alleen steeds meer andere plekken op, maar ook in andere onderlinge samenstellingen dan voorheen het geval was. Daarin ligt een van de sleutels naar

een toekomst voor kunst in de stad. De drijfveer om samen te werken is niet omdat het efficiënt is, meer rendement oplevert of past in een subsidiesysteem. Het gaat om een vorm van samenwerken waarbij virtuele verbindingen en fysieke ontmoetingen samengaan, waarbij niet op voorhand de kaders zijn vastgelegd en er juist in die samenwerking tussenruimtes kunnen ontstaan. Samenwerking tussen autonome makers en gevestigde instellingen kan voor beide interessant zijn om verschillende redenen. Het Nationaal Ballet kwam tot nieuwe dansvormen door de samenwerking met ISH, terwijl ISH op zijn beurt won aan professionaliteit. Ook De Warme Winkel bij Toneelgroep Amsterdam (TGA) laat de voordelen van zo'n verbinding zien: professionaliteit op het gebied van backoffice voor De Warme Winkel, terwijl het werk autonoom en eigenzinnig blijft, wat artistiek prikkelend is voor TGA.

Rendementsdenken blokkeert vernieuwing

Kleinschalige of nieuwe initiatieven hebben baat bij continuïteit, om professionaliteit en creativiteit telkens weer verder te kunnen ontwikkelen en

Er zijn steeds meer makers die de publieke ruimte innemen en letterlijk de connectie met het publiek op straat opzoeken

zo door te kunnen groeien tot die onvolprezen top. Ze beschikken niet over een apparaat, de kennis of kunde om professionele aanvragen te schrijven, maar hebben wel slagkracht en zitten dicht bij het publiek. Continuïteit kan geboden worden door intensieve samenwerking met grote instellingen. Grote instellingen kunnen door dit soort samenwerkingen winnen aan vernieuwingskracht en andere maakvormen, waardoor ook het publiek dichterbij komt. Sommige van deze instellingen doen serieus hun best om andere, bottom-up programma's en projecten te ondersteunen en te programmeren, maar lopen vast om economische redenen. Zo verleggen steeds meer theaters juist voor de nieuwe, kleinere of meer experimentele producties het risico naar de theatergroepen. Deze krijgen geen partageregeling of uitkoop-sommen meer zoals voorheen, maar betalen gewoon het volle pond aan zaalhuur en moeten dan maar hopen dat de zaal ondertussen wel genoeg aandacht aan de marketing besteedt. Daarnaast wordt voor alle diensten, van kaart-verkoop tot marketing, steeds meer geld in rekening gebracht. Dat leidt tot de bizarre situatie dat iedereen, zoals het Amsterdam Fringefestival, zijn eigen kaartverkoopsysteem regelt omdat dit goedkoper is dan wanneer de kaartverkoop via de theaters gaat. Dit heeft niets meer te maken met ondernemerschap, of logisch nadenken, maar is het gevolg van uitsluitend sturen op het individuele institutionele resultaat, waarbij het belang van de kunst, de makers en het publiek in onderlinge samenhang uit het oog is verloren.

Samenwerking moet vanzelfsprekend zijn

Vooralsnog zijn er tegenstrijdige krachten werkzaam: kunstenaars treden buiten allerlei grenzen maar willen ook graag een plek binnen het traditionele kwaliteitscircuit, omwille van de broodnodige erkenning, het relevante netwerk en de peergroepen. Het cultureel ondernemerschap heeft de instellingen in een houdgreep, terwijl het kwaliteitscriterium het mijneveld is onder de bottom-up initiatieven. Dit heeft invloed op de totale sector, staat samenwerking in de weg en blokkeert vernieuwing. Er is niet zozeer sprake van een kloof in de sector, maar wel van een verkramping; gesubsidieerde instellingen doen hun best om te houden wat ze hebben

en vernieuwing wordt afgestemd op de wens van de financier (Kolsteeg 2014). Hoe meer subsidiegeld een instelling krijgt, hoe belangrijker dit wordt. De gesubsidieerde instellingen hebben er vanuit het subsidiebeleid geen baat bij dat er meer of andere partijen aanspraak kunnen maken op het beschikbare budget.

Samenwerking klinkt dan ook gemakkelijker dan het is: *best practices* uit stedelijke planontwikkeling waarbij bottom-up praktijken worden gekoppeld aan structurele, duurzame planontwikkeling lopen spaak vanwege de gecompliceerde culturele infrastructuur, waarbij Rijk, provincies en gemeenten ieder een eigen verantwoordelijkheid hebben voor een deel van de keten. Het doel zou moeten zijn te komen tot een systeem waarbij samenwerking binnen de keten als geheel vanzelfsprekend wordt. Waarbij instellingen en autonome, dwarse makers als vanzelf worden gestimuleerd tot samenwerking. Een systeem dat aanspoort om een breed palet aan programma's te maken, kennis en middelen te delen terwijl er ruimte is voor artistieke vrijheid. Dat vraagt, behalve om een herijking van de opvatting van kunst als zodanig, ook om een herijking van de rolverdeling tussen de verschillende overheden.

Het advies van de Raad voor Cultuur om stedelijke regio's een eigen inhoudelijke visie op cultuur te laten ontwikkelen heeft de minister, met redenen omkleed, vooruitgeschoven. Het is te hopen dat bij het toegezegde onderzoek niet alleen fondsen en gevestigde instellingen worden gehoord maar juist ook al die andere, niet binnen de huidige normen passende makers. Dan kan kunst de aansluiting vinden op de wereldwijde ontwikkelingen waarin bottom-up en top-down initiatieven met elkaar in verbinding staan en elkaar versterken. •

Literatuur

Kolsteeg, J. (2014) *Shifting gear: the daily deliberation between arts and economics in cultural and creative organisations in Utrecht, 2010-2012*. Delft: Eburon.